



**CORIOI INSTITUTE**  
Research. Reintegrate. Rebuild.

## **Від прожитого досвіду до законодавчих змін: Доказова база та рекомендації з ветеранських семінарів в Україні**



**R.T. Weatherman  
Foundation**



## Про нас

Інститут Коріолі це аналітичний і практичний центр, присвячений відбудові соціальної згуртованості та сталого майбутнього серед осіб і спільнот, постраждалих від насильства. Ми визначаємо, що зміцнення соціальної, психологічної, економічної та кліматичної безпеки, серед багатьох інших факторів, є основою цілісного відновлення та шляху до миру. Ми взаємодіємо з колишніми учасниками збройних формувань і громадами, які їх приймають, щоб посилити спільне ресурсне середовище та створити умови для розвитку довіри й соціальної згуртованості. Ми застосовуємо підхід заснований на повному залученні, підхід “нічого про нас без нас” у співпраці з усіма партнерами проєкту як частину нашої філософії безвідходного фінансування, у межах якої кожен витрачений долар відповідає реальним потребам спільноти.

## ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Інститут Коріолі не гарантує точність або повноту будь-яких тверджень чи результатів досліджень, наведених у цьому звіті, які походять із сторонніх джерел, а також зауважимо що думки, висловлені третіми сторонами, подані в цьому звіті, не обов'язково відображають погляди чи позицію Інституту Коріолі. Розмежування та назви, зображені на будь-яких картах у цьому документі, не вказують на офіційне схвалення чи визнання з боку Інституту Коріолі.

### Використання штучного інтелекту в цьому звіті:

Цей звіт підготовлено за допомогою інструментів штучного інтелекту у сферах редагування тексту та покращення його читабельності й логіки викладу. Усі суттєві аналітичні висновки, результати та рекомендації відображають професійне судження авторів і ґрунтуються на первинних дослідницьких даних.

## ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИДАННЯ

Перше видання (жовтень 2025 року)

### Як цитувати цей звіт:

МакФі, Ерін, та Рьодерс, 2025. «Від життєвого досвіду до політичних дій: Докази та рекомендації з семінарів за участю ветеранів в Україні». Інститут Коріолі.

Ця робота була профінансована завдяки щедрій підтримці Фонду Ромулуса Т. Везермана.

© 2025. Інститут Коріолі. Усі права захищено. Ми є зареєстрованою благодійною організацією відповідно до Розділу 57, Глави 5 Кодексу штату Вірджинія. Статус 501(c)(3) застосовується. Ми є некомерційною організацією, заснованою жінкою та очолюваною ветеранами. Для отримання додаткової інформації та зв'язку з нами відвідайте [corioli.org](https://corioli.org).

Research. Reintegrate. Rebuild.

## Партнери





## Зміст

|                                                                               |           |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1. КОРОТКИЙ ОГЛЯД .....</b>                                                | <b>4</b>  |
| <b>2. АНАЛІЗ І КЛЮЧОВІ ТЕМИ .....</b>                                         | <b>6</b>  |
| <b>2.1 Реалії повсякденного життя під час реінтеграції (Мікрорівень).....</b> | <b>6</b>  |
| 2.1.1. Вплив насильства та психологічного стресу.....                         | 6         |
| 2.1.2. Відмінності в подоланні стресу .....                                   | 6         |
| 2.1.3. Щоденні труднощі та базові потреби .....                               | 7         |
| <b>2.2 Спільноти та соціальний контекст (мезо-рівень).....</b>                | <b>8</b>  |
| 2.2.1 Стигма та негативні стереотипи .....                                    | 8         |
| 2.2.2 Визнання та повага .....                                                | 8         |
| 2.2.3 Символізм і вшанування пам'яті.....                                     | 8         |
| <b>2.3 Законодавство та інституції (Макро-рівень).....</b>                    | <b>11</b> |
| 2.3.1 Бюрократичні бар'єри.....                                               | 11        |
| 2.3.2 Інституційні підходи та прогалини .....                                 | 11        |
| 2.3.3 Інституційні реформи .....                                              | 11        |
| <b>2.4 Рішення від ветеранів .....</b>                                        | <b>13</b> |
| 2.4.1 Взаємна підтримка та ветеранські мережі .....                           | 13        |
| 2.4.2 Децентралізація та локальні рішення .....                               | 13        |
| 2.4.3 Інституційні інновації та системи обміну знаннями .....                 | 13        |
| <b>3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАКОНОДАВСТВА .....</b>                               | <b>15</b> |
| <b>3.1 Зміцнення інституцій та координація .....</b>                          | <b>15</b> |
| <b>3.2 Психосоціальні та сімейні системи підтримки .....</b>                  | <b>16</b> |
| <b>3.3 Економічна реінтеграція та місцевий розвиток.....</b>                  | <b>16</b> |
| <b>3.4 Сприйняття ветеранів і громадська обізнаність .....</b>                | <b>17</b> |
| <b>3.5 Ветеранські рішення .....</b>                                          | <b>17</b> |
| <b>4. ВИСНОВОК .....</b>                                                      | <b>18</b> |

## ТАБЛИЦІ

|                                                                                                                                  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Таблиця 1: Повторювані теми семінарів, пов'язані з реаліями повсякденного життя під час реінтеграції та ілюстративні цитати..... | 7  |
| Таблиця 2: Повторювані теми семінарів, пов'язані з громадами, соціальним контекстом, та ілюстративні цитати. ....                | 10 |
| Таблиця 3: Повторювані теми семінарів, пов'язані з політикою та інститутами, та ілюстративні цитати .....                        | 12 |
| Таблиця 4: Повторювані теми семінарів, пов'язані з рішеннями, запропонованими ветеранами, та ілюстративні цитати.....            | 14 |
| Таблиця 5: Матриця рекомендацій щодо політики та зацікавлених сторін та їх реалізації .....                                      | 19 |



## 1. Короткий Огляд

Цей аналітичний звіт узагальнює ключові результати дослідження, проведеного для комплексного *Повного проєктного звіту*, у якому представлено детальні докази, методологію та розширений аналіз цих результатів, зосереджуючись на темах, що найбільш гостро проявилися під час семінарів за участю ветеранів, які відбулися у Києві 26–27 травня 2025 року. У семінарах взяли участь 35 осіб: перший день був присвячений виключно ветеранам, їхнім родинам та родинам загиблих, тоді як другий день зібрав ветеранів та представників інституцій із урядового, громадського сектору та міжнародних організацій. Метою семінарів було ідентифікувати та почути про реальний досвід реінтеграції та трансформувати його у практичні ідеї, які долають прогалину між законодавчими амбіціями та можливістю практичної реалізації. Ставлячи в центр голоси ветеранів разом із стейкхолдерами (зацікавленими сторонами) з різних секторів, сесії були простором для спільного діалогу, що створило підґрунття як для рекомендації, поданих тут, так і ширшу стратегію реінтеграції ветеранів в Україні. Тематичний аналіз кодування підтримав такі ключові висновки зі стенограм семінарів, опитувань учасників та результатів нашої діяльності:

1. **Висновки Мікро-рівня: Реальні умови реінтеграції.** Успішна реінтеграція ветеранів залежить від управління дуже різними реакціями на травму, забезпечення базових матеріальних потреб поряд із психологічною підтримкою та примиренням із собою як зміненою особою, а не спробами повернення в життя минулим. Ці реалії вимагають політик, адаптованих до індивідуальних особливостей, а не уніфікованих моделей.
2. **Висновки Мезо-рівня: Громади та соціальний контекст.** Ветерани стикаються з розривом між символічною повагою і реальністю: стійка стигма стосовно ветеранів обмежує можливості працевлаштування, умовне визнання підриває довіру, незважаючи на високі рейтинги підтримки ветеранів в опитуваннях, а фрагментовані практики вшанування пам'яті шкодять як соціальній згуртованості, так і національній ідентичності.
3. **Висновки Макро-рівня: Політика та інституції.** Незважаючи на наявність широких політичних механізмів, фрагментована координація, непрозорі бюрократичні процеси та відсутність єдиної архітектури реінтеграції означають, що доступ ветеранів до підтримки залежить від географії та особистої ініціативи, а не функціонує як гарантована, інтегрована система у межах уряду та громадянського суспільства.
4. **Висновки про рішення, запропоновані ветеранами.** Ветеранські мережі взаємодопомоги, локальні ініціативи та громадські організації стабільно демонструють більшу довіру та адаптивність, заповнюючи важливі прогалини у підтримці психічного здоров'я та інтеграції в громаду, підтверджуючи, що стале відновлення залежить від визнання ветеранів, їхніх родин та родин загиблих як співтворців політичних механізмів, а не пасивних бенефіціарів.

Базуючись на наведеному аналізі даних семінарів, а також додаткових інтерв'ю з зацікавленими сторонами, даних спостереження та інтерв'ю з життєвих історій (включених у *Повний проєктний звіт*), у останньому розділі цього огляду представлені політичні та програмні рекомендації:

1. **Зміцнення інституцій і координація.** Запровадити єдині механізми координації, взаємодіючі системи баз даних та багаторівневі структури управління, що дозволяють систематично впроваджувати зміни в законодавство, забезпечувати міжсекторну співпрацю і залучення ветеранів від національного до місцевого рівнів.
2. **Психосоціальні та сімейні системи підтримки.** Побудувати інтегровану національну мережу психічного здоров'я та соціальної підтримки з професійними стандартами, орієнтованими на компетенції, програмами, зорієнтованими на сім'ю, та гнучким фінансуванням для місцевих і ветеранських організацій, щоб забезпечувати допомогу з урахуванням психологічних травм як у містах, так і в сільській місцевості.
3. **Економічна реінтеграція та місцевий розвиток.** Створити доступні шляхи до працевлаштування та підприємництва через спрощену підтримку підприємств, державно-приватне партнерство з заохоченнями для найму, муніципальні квоти із захищеними бюджетами та мережеві ветеранські хаби, що зв'язують професійне навчання та доступ до ринку праці.



4. **Сприйняття ветеранів у суспільстві та громадська обізнаність.** Подолати стигму та сприяти соціальній згуртованості через національні комунікаційні кампанії, створені спільно, офіційні знаки визнання, стандартизовану освіту у школах і робочих місцях, а також культурні партнерства, що показують ветеранів як багатогранних учасників громадянського життя, а не лише їх військову ідентичність.
5. **Рішення, запропоновані ветеранами та взаємна підтримка.** Посилювати ветеранські організації через спеціалізовані механізми фінансування, формальні консультативні ролі у формуванні політики, системи підтримки розвитку потенціалу та наставницькі мережі, що визнають ветеранів співтворцями ефективної політики та практики реінтеграції..

Разом ці рекомендації утворюють дорожню карту, засновану на доказах, для руху від фрагментованої підтримки до координованої системи, орієнтованої на ветеранів, яка визнає тих, хто служив, та їхні родини, як ключових архітекторів успішного переходу та післявоєнного відновлення України.



## 2. Аналіз і ключові теми

Цей аналіз узагальнює результати тематичного кодування стенограм семінарів та письмових матеріалів, включно з внесками учасників у спільну міжсекторну розробку програм для ветеранів, вправами з визначення напрямів та оцінюванням цих семінарів. Він охоплює чотири взаємопов'язані виміри: 1) мікрорівень досліджує життєвий досвід ветеранів і їхніх родин; 2) мезорівень розглядає, як динаміка громад, соціальні наративи та місцеві інституції формують прийом ветеранів до громади і їхню інтеграцію; 3) макрорівень аналізує інституційні, політичні та управлінські структури, що сприяють або обмежують масову реінтеграцію; а 4) ініційовані ветеранами рішення висвітлюють програми, мережі та інновації, розроблені та впроваджені самими ветеранами для подолання прогалин у формальних системах.

Такий багаторівневий підхід відображає те, що реінтеграція - це не лінійний процес, а накопичувальний, який формується індивідуальною стійкістю, соціальною згуртованістю, інституційною спроможністю та активністю ветеранів. У наступних розділах детально описано ключові висновки за цими вимірами з ілюстраціями у вигляді цитат зі семінарів. Виходячи з цієї емпіричної та аналітичної бази, у Короткому огляді наведені рекомендації щодо програм та політик..

### 2.1 Реалії повсякденного життя під час реінтеграції (Мікрорівень)

**Основний висновок:** Реінтеграція залежить від задоволення основних потреб (наприклад, сон, управління стресом, зв'язки з родиною, примирення ідентичності (примирення з собою новим), проте ці основи залишаються недофінансованими та погано координованими в системах підтримки. (Повторювані теми та ілюстративні цитати можна знайти у **Таблиця 1:** Повторюванні теми семінарів, пов'язані з реаліями повсякденного життя під час реінтеграції та ілюстративні цитати.)

Ветерани та їхні члени родин описують значні відмінності у можливостях подолання різних форм стресу, пов'язаних із війною: одні виробляють стійкість, інші - зазнають серйозних труднощів. Реінтеграція однаково залежить від психологічного відновлення та задоволення базових потреб, до яких входить, але не обмежується: регулярний сон, економічна стабільність та соціальні зв'язки. Ветерани неодноразово підкреслюють, що немає «повернення» з війни, а є рух уперед у примиренні військової та цивільної ідентичностей у зміненому суспільстві. Ці виміри реакції на травму, матеріальної стабільності та інтеграції ідентичності формують їхнє повсякденне життя та соціальні взаємодії.

#### 2.1.1. Вплив насильства та психологічного стресу

Узагальнено, розуміння на основі свідчень ветеранів підкреслює, що вплив насильства не є однорідним, універсальним досвідом, а несе окремий психологічний тягар залежно від інтенсивності та характеру бойового досвіду окремої людини. Під час служби відсутність структурованих періодів відновлення між циклами несення служби на передовій посилювала ризики травматизації. Ветерани, їхні родини та родини загиблих називають техніки здорового управління стресом фундаментальними для особистого відновлення, колективної безпеки та вибудовування стійкості.

#### 2.1.2. Відмінності в подоланні стресу

Окрім впливу різних потенційно травматичних подій, існує широкий спектр реакцій на ці стресори. Деякі учасники повідомляють, що конвертують свій досвід на посилення стійкості, тоді як інші борються з ізоляцією та шкідливими стратегіями подолання стресу, такими як вживання психоактивних речовин. Відсутність медичного втручання та можливостей лікування з часом розширює розрив між цими шляхами які можуть обрати ветерани. Прості методи саморегуляції (наприклад, дихальні вправи) можуть бути корисними, коли доступ до професійних психологічних послуг є обмеженим або відсутнім, однак вони зазвичай ефективніші, коли ці навички опановані до відправки в зону бойових дій або до переходу в цивільне життя.



### 2.1.3. Щоденні труднощі та базові потреби

Успішна реінтеграція залежить однаково від задоволення повсякденних біологічних потреб (відпочинок, харчування, житло, гігієна), як і від уваги до психологічних ран. У останньому випадку віддаленість від родини, послаблення соціальних зв'язків, культурна стигма щодо звернення за професійною підтримкою та відсутність необхідної допомоги ускладнюють щоденне життя.

### 2.1.4. Перехід і ідентичність

Крім того, перехід від військового до цивільного життя - це не повернення до допередвоєнного «я», а рух уперед до зміненої ідентичності. Це вимагає активного поєднання цивільних аспектів життя з тривалим відбитком військової служби. Хоча деякі ветерани підтримують оновлення та ідею, що «життя після війни можливе», інші наголошують на постійності військової ідентичності, визнаючи, що частина їх назавжди пов'язана з досвідом війни.

Отже, не існує єдиного ветеранського досвіду - це істина, яка вимагає більш тонких законодавчих підходів і оригінальних досліджень для кращого розуміння та вирішення широкого спектру потреб, мотивацій і майбутніх прагнень колишніх військовослужбовців України, їхніх родин і родин загиблих. Ці реалії на мікрорівні підкреслюють необхідність того, щоб структурні й інституційні механізми реагували на індивідуальні відмінності, а не передбачали уніфікацію.

*Таблиця 1: Повторюванні теми семінарів, пов'язані з реаліями повсякденного життя під час реінтеграції та ілюстративні цитати*

| Повторювані теми                                                                                           | Ілюстративні цитати                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>2.1.1 Вплив насильства та психологічного стресу</b>                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Вплив екстремального насильства                                                                            | До ракет, артилерії, танкових штурмів можна звикнути. Але саме «Вагнер» - здійснив значний вплив.                                                                                                                                                                                                              |
| Регуляція стресу                                                                                           | Керування процесами під впливом стресових факторів і здатність самотійно вивести себе з цього стану [є критично важливими], адже один солдат у паніці може розвернути роту зі 100 осіб у неправильному напрямку.                                                                                               |
| Тривале перебування на передовій; Структурні чинники психологічного стресу                                 | Деякі підрозділи вже три роки перебувають на передовій без ротації чи відновлення.                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>2.1.2. Відмінності у подоланні стресу</b>                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Варіації стійкості; Природна здатність до подолання стресу; Індивідуальні відмінності                      | Для одних стресові фактори дають можливість розкрити свій внутрішній потенціал; вони навіть стають більш психологічно стійкими. Інші ж узагалі не здатні розвинути цю якість стійкості. Її просто немає в них від природи.                                                                                     |
| Дезадаптивне подолання стресу; Ізоляція; Зловживання психоактивними речовинами                             | [Багато] військових схильні «замикатися в собі», і якщо залишити все як є, вони можуть так і не вийти зі стану, що веде до самолікування, зловживанням алкоголю та інших проблем.                                                                                                                              |
| Техніки саморегуляції; Набута здатність до подолання стресу                                                | Якби [військових] навчали технік саморегуляції, тоді б відсутність часу й доступу до психологічної допомоги не була такою трагічною чи проблемною, адже люди трималися б хоча б за допомогою цих методів.                                                                                                      |
| <b>2.1.3 Щоденні труднощі та базові потреби</b>                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Біологічні потреби; Розлука з родиною; Соціальна ізоляція; Психологічне навантаження в повсякденному житті | По-перше, це соціальна потреба: спілкування з родиною, яка далеко, і соціальна відірваність. Потім - біологічна: базові умови, щоб помитися, поспати, поїсти. А також психологічні проблеми через психічний тиск та навантаження, пов'язане з насильством і тривалим перебуванням на лінії бойового зіткнення. |



|                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Доступ до допомоги; Стигма щодо звернення; Культурні бар'єри                                      | Шукати допомогу і приймати психолога як людину, яка справді розуміє як тобі допомогти, ще не стало розповсюдженим явищем.                                                                                                                                                                                |
| Бюрократичні бар'єри; Нестабільність житлових питань; Адміністративне навантаження                | Є [щомісячна допомога], міськрада обіцяє житло, але це займає багато часу, потребує безлічі паперів, і є надзвичайно складним питанням в реалізації.                                                                                                                                                     |
| <b>0 Перехід і ідентичність</b>                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Ветеранські взаємини; Можливості життя після війни                                                | Я повертаюся, і моє завдання - сказати хлопцям, що [воєнне] життя закінчилося. Я постійно повторюю: «Ти можеш повернути своє життя».                                                                                                                                                                     |
| Рух уперед проти повернення; Трансформація ідентичності; Інтеграція цивільного та військового «я» | Найважливіше, що я почув сьогодні - і шкода, що мені ніхто не сказав цього раніше — ти не повертаєшся, ти рухаєшся вперед. Після служби ти вже інша людина. Твоє завдання - об'єднати цивільну частину себе зі своїм військовим досвідом і знайти нове місце для себе як цілісної, зміненої особистості. |
| Постійний відбиток служби; Тривка військова ідентичність                                          | Ті, хто воював... не буває «колишніх» (військових). Частинка тебе завжди залишиться там, навіть якщо ти вже відчуваєш себе цивільним                                                                                                                                                                     |

**Основний висновок:** те, як громади сприймають, представляють і залучають ветеранів, істотно впливає на те, чи стане реінтеграція спільним проєктом належності до громади, чи перетвориться на цикл стигматизації та виключення з неї. (Повторюванні теми та ілюстративні цитати можна знайти у **Таблиці 2.**)

## 2.2 Спільноти та соціальний контекст (мезо-рівень)

Учасники семінару наголосили, що реінтеграція – це не лише особистий шлях, а й колективний досвід, який формується суспільними уявленнями, символічним визнанням служби та інституційними реакціями на всіх рівнях. З їхніх розповідей випливає, що динаміка спільноти, поведінка роботодавців та ширший соціальний наратив можуть або підсилити, або підірвати процес реінтеграції. У цьому розділі розглядається, як стигматизація, визнання, символізм та міжнародне співробітництво взаємодіють, формуючи повсякденну соціальну реальність ветеранів. Багато хто повідомляв, що ветерани стикаються з постійною стигматизацією, яка обмежує їхні можливості, нерівномірною повагою, яка змушує їх почуватися недооціненими, недорозвиненими символічними практиками, які підривають згуртованість, та непослідовною міжнародною взаємодією, яка сигналізує про відданість, але не завжди приносить практичні зміни.

### 2.2.1 Стигма та негативні стереотипи

Ветерани зазначають, що уявлення про нестабільність (ПТСР, залежність, девіантну поведінку) заповнюють «порожнечу», залишену державою через недостатньо розвинену комунікацію та наративну політику. Ці негативні асоціації формують сприйняття в громадах і прямо обмежують економічну реінтеграцію. Роботодавці вагаються наймати ветеранів або робити їх відповідальними за щось, що посилює ізоляцію та загання ветеранів у цикл обмежених можливостей та посиленої недовіри.

### 2.2.2 Визнання та повага

Хоча національні опитування свідчать про високий рівень соціальної поваги до ветеранів, самі ветерани часто повідомляють, що ця повага є умовною або поверховою. Розрив між символічним підтвердженням і реальним досвідом підриває довіру: ветерани чують наративи вдячності, але щодня стикаються з проявами дискримінації при працевлаштуванні, відсутністю доступності та байдужістю, які спростовують цю тезу.

### 2.2.3 Символізм і вшанування пам'яті

Учасники підкреслюють існування політичного вакууму щодо вшанування: в Україні не вистачає послідовних форм, матеріалів і стандартів, які забезпечили б згуртоване символічне визнання ветеранів, як це існує в інших країнах. Це викликає смуток та залишає практики вшанування пам'яті фрагментованими між місцевими



ініціативами. Учасники пояснюють цю відсутність як втрачений шанс для формування об'єднаної національної ідентичності, що несе ризик неуваги і політизації пам'яті.

Виявлені шаблони у громадах свідчать, що реінтеграція підтримується (або гальмується) значеннями, які суспільство надає службі, та повсякденними практиками, що їх виражають. Взаємодія стигми, символічного визнання та місцевих ініціатив підкреслює: соціальна згуртованість залежить не лише від політики, а й від наративів і участі. Ці результати свідчать про потребу у підходах, що підсилюють легітимність на рівні громад та узгоджують соціальні наративи із повсякденними реаліями життя ветеранів і їхніх родин.





Таблиця 2: Повторювані теми семінарів, пов'язані з громадами, соціальним контекстом, та ілюстративні цитати.

| Повторювані теми                                                                   | Ілюстративні цитати                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>2.2.1 Стигма та негативні стереотипи</b>                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Вакуум наративу; Негативні стереотипи                                              | Як загальне правило життя, порожнеча створює напругу. Якщо ми самі не створюємо позитивного образу ветерана у суспільстві, ця порожнеча спричиняє напругу, і ветеранів сприймають у негативному світлі, пов'язаному із ПТСР, зловживання алкоголем, наркотиками та девіантною поведінкою.                                                                                                                                   |
| Підозра і соціальна недовіра; Бездіяльність держави як підсилювач стигми           | До ветеранів ставляться з підозрою. Якщо держава не допомагає (у питанні публічного сприйняття), це множить негативний досвід.                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Виключення з ринку праці; Сприйняття ветеранів як ризику для роботодавців          | Компанії не хочуть ризикувати. Для них ризик запрошувати ветеранів - як із ними працювати і надавати їм відповідальність. Це велика проблема.                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>2.2.2 Визнання та повага</b>                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Розрив у сприйнятті; Невідповідність між символічним і реальним визнанням          | Я проводив опитування на початку війни і повторював щороку, запитуючи про повагу до ветеранів і чи відчувають ветерани цю повагу з боку суспільства. Національно громадяни кажуть: «Ми поважаємо ветеранів», але лише 80% ветеранів кажуть, що дійсно відчувають цю повагу. (практик-учасник)                                                                                                                               |
| Втрата суспільного визнання після служби; Відчуття відсутності соціальної цінності | Я повернувся додому і зрозумів, що вже нікому не потрібен. Нікого не цікавило, що зі мною, і мене повністю викреслили. У той момент мені стало сумно, що я звільнився з армії, бо там я був хоча б потрібен.                                                                                                                                                                                                                |
| Професійна легітимність; Визнання у системі підтримки                              | Дуже часто ветерани не хочуть ділитися своїми історіями. Іноді ветеран прийде до тебе, але не хоче розповідати. Це змушує багатьох молодих психологів не знати, що робити з таким серйозним чоловіком із бородою, у якого ПТСР - що вони можуть йому сказати? Важливо не потребувати досвіду самого ветерана, а приносити свій власний досвід у допомозі людям. Це змінює динаміку визнання. (ветеран і клінічний психолог) |
| <b>2.2.3 Символізм і вшанування пам'яті</b>                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Політика проти практики; Вшанування як спірний політичний інструмент               | [Вшанування] має бути політикою. Воно існує на папері, але на практиці цього немає, і воно використовується як політичний інструмент.                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Структурні й матеріальні прогалини; Відсутність стандартів для меморіалів          | В Україні немає структурних чи матеріальних стандартів [для меморіалів]. Є кілька фондів, але все це на низькому рівні.                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Політичні й правові рамки                                                          | Це жахливо. Треба написати закон про вшанування пам'яті.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |



## 2.3 Законодавство та інституції (Макро-рівень)

**Основний висновок:** система реінтеграції в Україні багата на законодавчі документи, але потребує посилення координаційних можливостей. Тривале відновлення залежить не стільки від нових законів, скільки від послідовного та відповідального їх впровадження. (Постійні теми та ілюстративні цитати можна знайти у Таблиці 3.)

Ветерани та практики описують інституційний ландшафт, який багатий на політику на папері, але бідний на результати у практиці. Закони, програми та установи існують, але прогалини в координації, хаотичне управління, непрозора та громіздка бюрократія, а також невідповідні ініціативи послаблюють їхній вплив на результати реінтеграції. Аналогова, кризова адміністрація та недостатній місцевий потенціал ускладнюють послідовне та системне надання послуг. Водночас відсутність національного наративу, який би підтримував громади, та непослідовне застосування законів (наприклад, штрафи за носіння форми) також підривають видимість ветеранів і їхню соціальну інтеграцію.

### 2.3.1 Бюрократичні бар'єри

Наративи показують, що бюрократичні бар'єри не обмежуються надмірною паперовою роботою, а охоплюють незрозумілі права й централізоване надання послуг, що маргіналізує сільські та внутрішньо переміщені громади. Ці перепони накладають приховані фінансові та логістичні витрати на ветеранів та їхні родини. Такі витрати, разом із неофіційними "платами" за послуги, підірвали довіру до інституцій, роблячи доступ до обіцяних благ залежним від здатності орієнтуватися у складних бюрократичних процесах, а не гарантованим правом.

### 2.3.2 Інституційні підходи та прогалини

Ветерани вказують на критичні прогалини у системі надання послуг (зокрема у сфері психічного здоров'я), які стають особливо помітними після повернення зі служби. Міжнародні організації допомагають заповнювати ці прогалини, але трансляція їхньої роботи у стабільні результати на рівні громад обмежена проблемами координації та складністю роботи у змінюваному інституційному ландшафті України. Внаслідок цього склалася пазлова система, де координація між державою та міжнародними акторами залишається слабкою, а ветерани зіштовхуються з нерівномірною підтримкою, що суттєво відрізняється між містами та селами.

### 2.3.3 Інституційні реформи

Окрім прогалин у наданні послуг, Україна ще не реалізувала концептуальну архітектуру системної реінтеграції. Учасники відзначають, що саме законодавство є неповним, що свідчить про ширшу потребу визначити, що відбувається після служби. Без єдиних стратегій, чітких показників і орієнтації на майбутнє реінтеграція відчувається як реактивний, а не системний процес. Ветерани стикаються з невизначеністю після служби, незважаючи на наявність програм які на жаль функціонують як розрізнені ініціативи, а не єдина система з чіткими маркерами прогресу.

Різниця між формальними політичними зобов'язаннями та практичним впровадженням свідчить, що успіхи реінтеграції залежать від координації та спроможності інституцій, а не окремих програмних зусиль. Фрагментовані повноваження та слабкі міжсекторні зв'язки створюють систему, де якість реінтеграції залежить від відданості окремих осіб та наявності програм у конкретних місцевостях, а не від скоординованої інституційної спроможності держави, багатосторонніх організацій і громадянського суспільства. Ці висновки свідчать, що стале відновлення залежить від побудови єдиної, послідовної та скоординованої системи управління перед розширенням програмних заходів.



Таблиця 3: Повторювані теми семінарів, пов'язані з політикою та інститутами, та ілюстративні цитати

| Повторювані Теми                                                                                      | Ілюстративні цитати                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>2.3.1 Бюрократичні бар'єри</b>                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Бюджетні обмеження;<br>Визнання державної<br>відповідальності                                         | Усі потреби мають покриватися з бюджету як державного і регіонального обов'язку. Ми працюємо, щоб хоча б щось могли покривати, якщо це можливо. (представник уряду)                                                                                                                              |
| Нерівний доступ<br>(географічний)                                                                     | Ветерани повідомляють про важкий документообіг, незрозумілі права та централізацію послуг у великих містах, що залишає в невідповідному становищі людей з сільських громад та переміщених осіб. (учасник-практик)                                                                                |
| Приховані та непрямі<br>витрати доступу;<br>Адміністративне<br>навантаження                           | [Проходження через приховані витрати, які ветерани та їхні родини стикаються у системах реінтеграції — наприклад, витрати на поїздки до централізованих офісів, повторні запити документів та неофіційні “внески”, пов'язані з бюрократією]: Виявилось, що це була наша найбільша стаття витрат. |
| <b>2.3.2 Інституційні підходи та прогалини</b>                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Прогалини у системі<br>психічного здоров'я                                                            | Йдеш на війну і відразу розумієш всіх та все. Це робить відсутність служб з ментальної допомоги [після повернення] ще гіршою.                                                                                                                                                                    |
| Внесок міжнародних<br>організацій, координація і<br>взаємодоповнюваність із<br>державними структурами | Я хочу дати місце іншим міжнародним організаціям, особливо міжнародним. Наприклад, Міжнародна організація з міграції працює над реінтеграцією ветеранів з 2014 року.                                                                                                                             |
| Символічна vs практична<br>участь; непослідовність<br>міжнародної підтримки                           | Міжнародна участь сигналізує про відданість цим питанням, але не завжди призводить до практичних змін.                                                                                                                                                                                           |
| <b>2.3.3 Інституційні реформи</b>                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Концептуальні прогалини у<br>політичній мові; відсутність<br>орієнтації на майбутнє                   | Так, потрібна якась структура для реінтеграції, але це “палка з двох сторін”, тому що у нас навіть немає слова «демобілізація». Немає розуміння, що треба робити далі. Йдеться про розуміння майбутнього.                                                                                        |
| Пошагові орієнтири;<br>побудова системи                                                               | Щоб зробити реінтеграцію більш системною, а не реактивною, потрібні маркери для виявлення [прогалин] і їх усунення. Тоді поступово все формується.                                                                                                                                               |
| Фрагментація та відсутність<br>координації                                                            | Існує ціла мозаїка програм і відсутність координації. Фрагментованість ініціатив дублюють зусилля або залишають великі прогалини, особливо поза містами. Потрібна стратегія реінтеграції.                                                                                                        |





## 2.4 Рішення від ветеранів

**Основний висновок:** мережі, керовані ветеранами, трансформують реінтеграцію з вертикальної системи послуг у горизонтальну систему довіри, інновацій та спільного навчання. Однак ці зусилля залишаються фрагментованими і потребують консолідації, підтримки та координації для ефективного масштабування. (Постійні теми та ілюстративні цитати можна знайти у **Таблиці 4.**)

Рішення, ініційовані ветеранами, стали наріжним каменем системи реінтеграції в Україні, відображаючи як нагальну потребу, так і авторитетність. Через семінари та свідчення учасники підкреслювали, що програми, розроблені та впроваджені самими ветеранами, є стабільно більш довіреними, стійкими та адаптивними, ніж зовнішньо нав'язані моделі. Від наставництва один на один і мереж передачі знань до груп підтримки сімей та громадських організацій — ветерани використовують свій досвід, щоб забезпечувати психологічну допомогу, заповнювати прогалини, які залишають державні та міжнародні структури, та будувати життєздатні шляхи для себе і своїх громад. Таким чином, лідерство ветеранів виступає одночасно очевидним керівним принципом реінтеграції і практичним механізмом для укріплення співпраці, забезпечення актуальності та посилення соціальної згуртованості.

### 2.4.1 *Взаємна підтримка та ветеранські мережі*

Мережі взаємної підтримки відіграють важливу роль у реінтеграції та, за повідомленнями, допомагають пом'якшити негативні наслідки посттравматичного стресу (ПТСР), хоча учасники семінару застерігають, що така підтримка є недосконалою, оскільки «кожен має свою власну історію». Спільні заходи, такі як гуртки за інтересами або спортивні заходи, також сприяють позитивному досвіду реінтеграції, що додатково сприяє збільшенню участі в житті громади. Такі групи, як правило, є більш ефективними, коли вони «модеровані, орієнтовані на діяльність та колективні», навмисно створені для забезпечення безпечного простору, що сприяє відчуттю приналежності, а не відтворенню розповідей про травматичні переживання.

### 2.4.2 *Децентралізація та локальні рішення*

Учасники підкреслюють, що значуща реінтеграція відбувається найближче до дому, де громади, сім'ї та місцеві організації можуть адаптувати підтримку до реальних, термінових і актуальних потреб. Послуги, що залишаються сконцентрованими у великих містах, позбавляють ветеранів з сільських місцевостей і їхні родини доступу та представництва, тому багато хто закликає перейти до локальних ініціатив, які краще забезпечують постійну підтримку реінтеграції. Децентралізація розуміється як спільна відповідальність, а не просто адміністративна реформа, і ветерани та їхні родини вбачають модель, у якій муніципалітети, бізнеси та ветеранські мережі співпрацюють для підтримки відновлення знизу догори.

### 2.4.3 *Інституційні інновації та системи обміну знаннями*

Учасники семінарів погоджуються, що реінтеграція має еволюціонувати від фрагментованих проєктів до системи навчання, яка поєднує локальні інновації з національною стратегією. Вони закликають до створення рамок реінтеграції з вимірними показниками, часовими межами та механізмами підзвітності, стверджуючи, що сталий прогрес залежить від інституцій, здатних адаптуватися і покращуватися через зворотній зв'язок у реальному часі, особливо враховуючи унікально динамічні умови реінтеграції в умовах воєнного суспільства. Їхній внесок відкриває бачення мережевого, інформованого даними управління, де життєвий досвід активно формує, як Україна вивчає, реформує та надає підтримку реінтеграції з часом.

Ініціативи, керовані ветеранами, відкривають прагматичний шлях до сталої реінтеграції: заснований на досвіді, спільній довірі та адаптивному навчанню. Поширення мереж підтримки та місцевих ініціатив демонструє, що переходи до цивільного життя процвітають, коли ветеранів і їхні родини визнають співтворцями політики та громадського життя. Ці динаміки свідчать, що майбутнє підтримки ветеранів залежатиме від того, наскільки ефективно формальні інституції зможуть навчатися у систем, які ветерани вже почали будувати, і інтегрувати їх.



Таблиця 4: Повторювані теми семінарів, пов'язані з рішеннями, запропонованими ветеранами, та ілюстративні цитати

| Повторювані Теми                                                          | Ілюстративні цитати                                                                                                                                                                                                       |
|---------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>2.4.1 Взаємна підтримка та ветеранські мережі</b>                      |                                                                                                                                                                                                                           |
| Психологічне здоров'я та стійкість; превентивні та захисні аспекти        | Підтримка між ветеранами суттєво знижує ймовірність розвитку певних видів ПТСР. (ветеран-практик)                                                                                                                         |
| Складнощі та обмеження підтримки                                          | Підтримка дуже суб'єктивна. Ми (ветерани) не ангели; ми не ідеальні люди. У кожного своя історія.                                                                                                                         |
| Перешкоди реінтеграції у цивільне життя                                   | Багато ветеранів можуть не захотіти приєднуватися до цивільних клубів.                                                                                                                                                    |
| <b>2.4.2 Децентралізація та локальні рішення</b>                          |                                                                                                                                                                                                                           |
| Громадські шляхи реінтеграції; моделі, орієнтовані на діяльність          | Потрібен системний підхід і багато різних опцій, але одна з найпоширеніших у житті - це громадські групи за інтересами, хобі-групи або спортивні групи - спільноти, де люди залишаються залученими.                       |
| Нерівність доступу (географічна); потреба у місцевій інфраструктурі       | У нашому районі, за 30, 40, 50 чи навіть 150 км від центру, ніхто справді не працює з родинами військових і ветеранів.                                                                                                    |
| Реінтеграція знизу вгору; локальна ініціатива                             | Це має бути процес... контури постійно формуються, повинні існувати потужні державні та незалежні комунікаційні програми для підготовки бізнесу й суспільства. Якщо чекати, поки щось прийде зверху, нічого не станеться. |
| <b>2.4.3 Інституційні інновації та системи обміну знаннями</b>            |                                                                                                                                                                                                                           |
| Обмін знаннями та системи навчання; горизонтальне навчання та координація | Потрібно обмінюватися досвідом і ділитися найкращими практиками, щоб не винаходити колесо щоразу заново.                                                                                                                  |
| Стратегічне планування та відповідальність                                | Потрібна стратегія реінтеграції, яка буде не лише на папері, а й матиме чіткі індикатори та дедлайни. (ветеран-практик)                                                                                                   |
| Інституційне навчання та адаптивність; адаптивне управління               | Ми повинні створювати не просто програми, а інституції, які вміють навчатися. (учасник з інституції)                                                                                                                      |





### 3. Рекомендації щодо законодавства

Хоча в попередньому аналізі результати організовано за масштабом (мікро-, мезо-, макро-, під керівництвом ветеранів), наведені нижче рекомендації структуровано за сферами політики, щоб полегшити скоординовані дії на різних рівнях управління в межах кожної тематичної області, визнаючи, що ефективна реінтеграція вимагає одночасного втручання на індивідуальному, громадському та інституційному рівнях. Крім того, це стислі підсумки, викладені на основі обговорень під час семінарів та подальших допоміжних досліджень. Вичерпні докази, джерела даних та аналітичний контекст наведено в повному звіті про проект. У таблиці 5 наведено узагальнення рекомендацій, а також відповідні сектори, залучені до їх реалізації, пріоритети, джерела та вимоги щодо ресурсів, а також залежності процесів.

#### 3.1 Зміцнення інституцій та координація

Ветерани та адміністратори наголосили на стійкій фрагментації між інституціями, які надають послуги, пов'язані з ветеранами. Перекриваючі повноваження, обмежені механізми підзвітності та слабка координація даних між міністерствами та місцевими органами влади призводять до неефективності, нерівного доступу й втрати довіри. Ефективна реінтеграція вимагає єдиної інституційної рамки, яка забезпечує координацію від національного до місцевого рівня. Рекомендації включають наступне:

- 3.1.1 **Посилити та впровадити в роботу Координаційний штаб Уряду з реалізації Державної політики у сфері ветеранів** (Постанова № 1478 від 20 грудня 2024 року) та [Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року](#) (Документ 1209-2024-р від 29 листопада 2024 року) як національний механізм координації реінтеграції під Міністерством у справах ветеранів із чіткими повноваженнями і мандатом для узгодження послуг, маршрутів направлення та контролю між міністерствами, обласними адміністраціями та організаціями, що обслуговують ветеранів (відповідає розділам 2.3.2, 2.3.3)
- 3.1.2 **Кодувати та навчати посадовців і адміністраторів на передовій у застосуванні національного, інтегрованого стандарту управління даними і справами серед державних установ** — включно з єдиним державним реєстром ветеранів та їхніх родин, e-Veteran/Diia [«Veteran PRO»](#), системою «єдиного вікна» для ветеранів та їхніх родин у Центрах надання адміністративних послуг (ЦНАП) і [Trembita 2.0](#) (для забезпечення загальної інституційної взаємодії) — для безпечного обміну даними між секторами та моніторингу на основі ключових показників ефективності в галузях психосоціальної підтримки, працевлаштування й охорони здоров'я (розв'язує питання розділу 2.3.1).
- 3.1.3 **Розробити міжсекторну уніфіковану цифрову панель управління реінтеграцією, яка консолідує дані уряду й забезпечує координацію в реальному часі, прозорість та узгодження ресурсів між міністерствами, місцевою владою, партнерами з громадянського суспільства та міжнародними донорами** (відповідає розділам 2.3.1, 2.3.2)
- 3.1.4 **Інституційно закріпити багаторівневу структуру координації, яка забезпечить різні форми капіталу** (фінансового, професійного, політичного, часових ресурсів) для регулярних міжміністерських, регіональних і громадських зустрічей із метою **узгодження впровадження політики, обміну даними та перетворення зворотного зв'язку з місць у адаптивне навчання та раціональні реформи**. Забезпечити структуровану, інклюзивну і контрольовану участь ветеранів із паритетом представництва між ветеранами, їхніми родинами та інституційними партнерами і регулярними оцінками сприйняття значущості участі (відповідає розділам 2.3.2, 2.3.3, 2.4.3).
- 3.1.5 **Провести диференційовані та довготривалі дослідження підгруп ветеранів** (наприклад, військовополонені, ветерани Донбасу і поствоєнного періоду, за гендером, віком, інвалідністю, регіональними відмінностями та самоідентифікацією) для забезпечення того, щоб політики й програми були чутливі до реального складу і потреб ветеранської спільноти (відповідає результатам у розділах 2.1.1, 2.1.2, 2.1.4, 2.3.3).



## 3.2 Психосоціальні та сімейні системи підтримки

Учасники семінарів підкреслили, що відновлення психічного здоров'я та стабільність сімей є центральними для сталої реінтеграції. Проте психосоціальні послуги залишаються нерівномірно розподілені, мають недостатнє фінансування та слабкі зв'язки з первинною медичною допомогою та громадами. Родичі, особливо подружжя й батьки, часто несуть неадресоване емоційне та економічне навантаження. Рекомендації включають наступне:

- 3.2.1 **Створити інтегровану національну мережу психосоціальної підтримки та супроводу (МНПСС)**, яка об'єднує Міністерство охорони здоров'я, місцеві органи влади та ветеранські організації для забезпечення координованої безперервності допомоги ветеранам та їхнім родинам від місць служби до громади (відповідає розділам 2.3.2, 2.3.3)
- 3.2.2 Розширити сімейно-орієнтовані програми, включно з консультаціями, підтримкою батьківства та групами взаємодопомоги для подружжя і дітей ветеранів (відповідає розділам 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3).
- 3.2.3 **Запровадити, забезпечити дотримання і підтримку впровадження національної системи сертифікації та неперервного професійного розвитку на основі компетенцій (відповідно до [Закону № 12030](#), включаючи наглядову практику, гарантію якості та санкції за недотримання для запобігання некваліфікованої допомоги і забезпечення травмоінформованих, доказових послуг для ветеранів і родин (відповідає результатам у розділах 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4, 2.3.2).**
- 3.2.4 **Встановити гнучкі конкурсні грантові вікна (включаючи швидкодіючі транші) для місцевих і ветеранських ГО та громадських центрів** для надання інформаційної та мобільної/домашньої допомоги і послуг із реінтеграції сімей, із спрощеною звітністю та вимогами щодо покриття сільської місцевості (відповідає розділам 2.1.2, 2.1.3, 2.3.1, 2.3.2, 2.4.1, 2.4.2).

## 3.3 Економічна реінтеграція та місцевий розвиток

Економічна участь визначена як ключовий чинник гідності та відчуття належності ветеранів. Учасники зазначили існуючі перешкоди, такі як стигма, відсутність стимулів для роботодавців, обмежений доступ до кредитів і нерівне створення робочих місць на місцях. Економічна реінтеграція повинна пов'язувати індивідуальні засоби існування з ширшою відновлювальною діяльністю громад. Рекомендації включають:

- 3.3.1 **Масштабувати і спростити підтримку підприємницької діяльності ветеранів і їхніх родин**, включаючи мікрогранти, структуроване наставництво та обов'язкові резерви у закупівлях із сертифікацією та контролем результатів (відповідає розділам 2.1.3, 2.4.2).
- 3.3.2 **Запровадити єдиний режим державно-приватного партнерства (ДПП)**, який поєднує субсидії на зарплату та цільові податкові пільги з сертифікацією, дружньою ветеранам, та інтегрованими ваучерами на перенавчання. Забезпечити доступність для малих і середніх підприємств (МСП) та аудит за показниками найму, утримання і створення комфортних умов роботи (відповідає розділам 2.3.2, 2.3.3).
- 3.3.3 **Встановити у муніципальних планах цілі, орієнтовані на ветеранів та їхні родини**, із захищеними бюджетами, ветеранськими радами та моніторингом через Diia, щоб забезпечити суттєве дотримання. Узгодити з прогнозами, оснований на даних, щодо відновлення, інфраструктури та відродження села, з урахуванням виїзної роботи через ветеранські простори/мобільні команди. Переконалися, що муніципалітети мають достатні людські, технічні та фінансові ресурси для ефективної інтеграції цих цілей (відповідає розділам 2.1.3, 2.3.1, 2.3.2, 2.4.2).
- 3.3.4 **Консолідувати розпорошені зусилля зі створення ветеранських хабів у університетах та професійно-технічних училищах для формування обласних економічних центрів, які поєднують перенавчання, бізнес-інкубацію та доступ до закупівель/ринків.** Мережувати це з Diia.Business, громадськими і муніципальними ветеранськими просторами, розширювати через мобільні сільські команди, фінансувати змішаними інструментами та проводити аудит за показниками працевлаштування, контрактів і виживання підприємств через 12–24 місяці (відповідає розділам 2.4.2, 2.4.3).



### 3.4 Сприйняття ветеранів і громадська обізнаність

Негативні стереотипи і соціальна втома щодо ветеранів підривають їхню соціальну реінтеграцію і можливості працевлаштування. Ветерани повідомляють, що їх сприймають через патологічну призму, а публічне визнання їх внеску є непослідовним. Формування позитивних соціальних наративів вимагає цілеспрямованих комунікаційних стратегій, очолюваних державою та багатосекторними коаліціями, із залученням громадянського суспільства. Рекомендації включають:

- 3.4.1 **Запустити національну комунікаційну кампанію, основу на ринкових дослідженнях, співстворену з ветеранами, їхніми родинами та медійними партнерами для популяризації поваги, інтеграції та точного розуміння внеску ветеранів у службу та громадянське життя, узгоджену з ширшими ініціативами України щодо соціальної реінтеграції та освіти (відповідає розділам 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3).**
- 3.4.2 **Запровадити офіційну програму знаків визнання ветеранів, яка надає ветеранам, підтвердженням через систему електронного ідентифікатора e-Veteran ID, відмінний цивільний ідентифікатор для носіння у публічних і професійних місцях для відновлення символічної видимості та гідності без загрози безпеці (відповідає розділам 2.2.2, 2.2.3).**
- 3.4.3 **Інтегрувати стандартизовану освіту про ветеранів і реінтеграцію в шкільні навчальні плани та професійне навчання на робочих місцях для зменшення стигми, сприяння інклюзії та підготовки громад до підтримки ветеранів і їхніх родин (відповідає розділам 2.1.4, 2.2.1).**
- 3.4.4 **Розширити координацію партнерств між медіа, культурними інституціями та місцевими радами для відзначення різноманітних внесків ветеранів через інклюзивні виставки, публічне мистецтво та розповіді, що зображають ветеранів як багатограних осіб за межами військової ідентичності, сприяючи громадянському розумінню та соціальній згуртованості (відповідає розділам 2.1.4, 2.2.2, 2.2.3).**

### 3.5 Ветеранські рішення

Організації, очолювані ветеранами, та мережі їх колег постійно згадувалися в розповідях, пов'язаних із довірою та використанням послуг. Проте їхня участь у процесі прийняття рішень та фінансуванні залишається обмеженою. Надання повноважень цим суб'єктам сприяє підвищенню легітимності, інноваційності та стійкості в екосистемі реінтеграції. Рекомендації включають наступне:

- 3.5.1 **Створити Фонд реінтеграції, керований ветеранами, для забезпечення сталого фінансування організацій, керованих ветеранами, які поєднують психосоціальну підтримку, економічну реінтеграцію та соціальну згуртованість — заповнюючи прогалину між індивідуальними грантами на бізнес і традиційним наданням послуг НУО в рамках ширшої системи реінтеграції ветеранів України (відповідає розділам 2.1.2, 2.1.4, 2.4.1, 2.4.2).**
- 3.5.2 **Інституціоналізувати багаторівневі консультативні ради, які надають організаціям для ветеранів формальні, ресурсні та гендерно інклюзивні ролі у процесі формування політики на національному і місцевому рівнях, забезпечуючи систематичне включення їхніх пропозицій у законодавство та впровадження (відповідає розділам 2.1.4, 2.4.1, 2.4.2).**
- 3.5.3 **Узгодити існуючі системи підтримки спроможності у всіх секторах та усунути дублювання зусиль, використовуючи отриману ефективність для створення національної системи супроводу та підтримки ГО для ветеранів, що надає безкоштовне юридичне, фінансове та операційне навчання, допомагаючи організаціям ветеранів, особливо менших, сільських та ініціатив, керованих самими ветеранами, відповідати вимогам донорів і державних партнерів стійко та інклюзивно. Пріоритет надається організаціям, що сприяють добробуту та розвитку громад, щоб знизити ризики негативного впливу на соціальну згуртованість (відповідає розділам 2.4.2, 2.4.3).**
- 3.5.4 **Підтримувати розвиток знизу вгору національної системи наставництва та обміну між ветеранами, що пов'язує регіональні та міжнародні ініціативи для зміцнення мереж підтримки, розвитку лідерства та адвокації політики з рівним доступом для жінок, сільських і фронтових ветеранів (відповідає розділам 2.1.4, 2.4.1, 2.4.3).**



## 4. Висновок

Ландшафт реінтеграції в Україні виявляє фундаментальне протиріччя: існують широкі законодавчі амбіції поряд із фрагментованою реалізацією, тоді як самі ветерани побудували довірені мережі підтримки і локальні рішення, які офіційні інституції ще не повністю інтегрували чи профінансували. Стійка реінтеграція залежить як від програмного розширення, так і від створення єдиної, скоординованої, міжсекторної структури управління, що використовує системи даних і спільне співтворення для перетворення формальних зобов'язань у послідовну, локально орієнтовану й відповідну підтримку. Водночас ця архітектура здатна скоротити дублювання та неефективність у фінансуванні та наданні послуг, що при ґрунтуванні на постійному зборі емпіричних даних, оцінках та динамічному навчанню можуть краще розпоряджатися існуючими ресурсами, а не повністю залежати від вливання додаткових капіталів.

Висновки на мікро-, мезо- та макрорівнях демонструють, що ефективна реінтеграція повинна одночасно задовольняти індивідуальні психологічні і матеріальні потреби, протидіяти стійкій соціальній стигмі через узгодження наративів і символічне визнання, а також будувати інституційну спроможність, що реагує на географічні та демографічні виклики, замість нав'язування уніфікованих і урбаносентричних моделей. Ініціативи, керовані ветеранами, відкривають шлях уперед: коли тих, хто має прожитий досвід (бойових дій), визнано співтворцями політики і забезпечено стійкими ресурсами, вони можуть надавати більш адаптивні, довірені рішення, ніж програми, розроблені цивільними. Наведені рекомендації пропонують дорожню карту для узгодження систем реінтеграції України з цими реаліями, окреслюючи, що перехід від військового до цивільного життя стане гарантованим процесом, який базується на гідності, координації та спільній відповідальності, а не географічній лотереї та залежності від прихильності, волі і спроможностей окремих посадовців у реалізуючих організаціях.



Таблиця 5: Матриця рекомендацій щодо політики та зацікавлених сторін та їх реалізації

| Ключові сектори відповідальності та підтримки                                                                                      |                                                                                                      |                                                                                                                  | Пріоритетність                                                                                  | Потреби у ресурсах         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
|  Уряд                                             |  Муніципальний уряд |  Приватний сектор               |  Висока      | \$ Фінансування є          |
|  Ветеранське та громадське суспільство            |                                                                                                      |  Університети/аналітичні центри |  Середня     | \$ \$ Перерозподіл         |
|  Розвиткові/гуманітарні та Міжнародні організації |                                                                                                      |  Фонди/приватні донори          |  Стратегічна | \$ \$ \$ Нове фінансування |
|                                                                                                                                    |                                                                                                      |  Медіа                          |                                                                                                 |                            |
|                                                                                                                                    |                                                                                                      |  Громадські організації         |                                                                                                 |                            |

| Рекомендація                                                                                                                                          | Ключові сектори відповідальності та підтримки                                                                                                                                                                                                                | Пріоритетність                                                                        | Ресурси  | Залежності та послідовності                                                                  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3.1.1 Інституціоналізувати міжміністерську та регіональну координацію                                                                                 |          |    | \$ \$    | Основа для всіх подальших реформ                                                             |
| 3.1.2 Уніфіковані системи даних та управління справами реінтеграції                                                                                   |                                                                                            |    | \$ \$ \$ | Передує інформаційній панелі (3.1.3)                                                         |
| 3.1.3 Межсекторна цифрова панель управління реінтеграцією                                                                                             |          |    | \$ \$    | Залежить від 3.1.2                                                                           |
| 3.1.4 Регулярні багаторівневі координаційні наради                                                                                                    |          |    | \$       | Пов'язана зі Стратегією політики щодо ветеранів до 2030 року                                 |
| 3.1.5 Диференційовані дослідження категорій ветеранів (військовополонені, ветерани Донбасу та після-2022, гендер, інвалідність, регіон, ідентичність) |       |   | \$ \$    | Впливає на всі заходи з моніторингу та розробки політики і програм на основі фактичних даних |
| 3.2.1 Національна мережа психосоціальної підтримки (MHPSS)                                                                                            |    |  | \$ \$ \$ | Вимагає системи сертифікації (3.2.3)                                                         |
| 3.2.2 Сімейно-орієнтовані психосоціальні програми                                                                                                     |    |  | \$ \$    | Базується на мережі MPHSS (3.2.1)                                                            |
| 3.2.3 Режим сертифікації компетентності в MHPSS                                                                                                       |                                                                                        |  | \$ \$ \$ | Передумова для 3.2.2.                                                                        |
| 3.2.4 Гнучкі конкурсні програми для НУО та громадських центрів                                                                                        |    |  | \$ \$    | Підтримує розширення та децентралізацію послуг                                               |
| 3.3.1 Мікрогранти та наставництво для підприємств ветеранів і їхніх родин                                                                             |    |  | \$ \$    | Впливає на фреймворк ДПП (3.3.2)                                                             |

| Рекомендація                                                                          | Ключові сектори відповідальності та підтримки                                                                                                                                                                                                          | Пріоритетність                                                                      | Ресурси | Залежності та послідовності                                                     |
|---------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|---------|---------------------------------------------------------------------------------|
| 3.3.2 Режим державно-приватного партнерства для найму ветеранів і податкових стимулів |                                                                                      |  | \$\$    | Базується на результатах 3.3.1                                                  |
| 3.3.3 Муніципальні квоти з працевлаштування ветеранів                                 |                                                                                      |  | \$      | Паралельно з 3.3.4                                                              |
| 3.3.4 Економічні хаби на рівні областей                                               |    |  | \$\$\$  | Вимагає фреймворку ДПП (3.3.2)                                                  |
| 3.4.1 Національна кампанія з комунікації для включення ветеранів                      |    |  | \$\$    | Швидкий старт для підвищення обізнаності                                        |
| 3.4.2 Офіційна програма визнання ветеранів                                            |                                                                                      |  | \$      | Пов'язано з електронним посвідченням ветерана                                   |
| 3.4.3 Освіта про ветеранів у школах і на робочих місцях                               |    |  | \$\$    | Необхідне узгодження навчальної програми                                        |
| 3.4.4 Культурні партнерства для популяризації історій ветеранів                       |    |  | \$\$\$  | Розширює публічну наративну, що базується на маркетингових дослідженнях (3.4.1) |
| 3.5.1 Фонд інтеграції, керований ветеранами                                           |    |  | \$\$\$  | Розширює гранти ГО (3.2.4)                                                      |
| 3.5.2 Багаторівневі консультативні ради                                               |    |  | \$      | Впливає на механізми координації                                                |
| 3.5.3 Система підтримки відповідності та спроможності ветеранських НУО                |    |  | \$\$    | Паралельно з налаштуванням 3.3.4                                                |
| 3.5.4 Національна система наставництва та обміну досвідом                             |    |  | \$\$    | Базується на 3.5.1 фондї побратимів                                             |



## ПРО ІНСТИТУТ КОРІОЛІ

Інститут Коріолі - це аналітичний центр, присвячений (від)будові соціальної згуртованості та сталого майбутнього серед осіб та громад, які постраждали від насильства. Ми певні що підвищення соціальної, психологічної, економічної та кліматичної безпеки, серед багатьох інших факторів, є фундаментальним для цілісного відновлення та миротворчості.

Ми співпрацюємо з колишніми озброєними учасниками конфліктів та громадами, в які вони повертаються, з метою покращення спільнот та створення середовищ сприятливого для розвитку довіри та соціальної згуртованості. Ми використовуємо повністю залучений, орієнтований на дані підхід «нічого про нас без нас» разом з усіма партнерами проекту в рамках нашої філософії ефективного фінансування, згідно з якою кожен витрачений долар відповідає справжнім потребам громади.



corioliinstitute



Corioli Institute



Corioli Institute



search  
integrate  
build

[corioli.org](https://corioli.org)